

TÜRK DİN MÜSİKİSİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

İslâmdan önce Türklerin millî bir müzikîleri vardı. İlkel bir mahiyette olmakla beraber bu müziğin doğal olarak bir güzelliği vardı. Çünkü yabancı unsurlarla karışmamış saf bir mahallilik gösteriyordu. Bu dinî müzik ürünleri Ozanlar tarafından

besteleniyor veya icra ediliyordu. Müziğin şiirden ayrılmadığı bu ilk devirlerde Ozan, Bahşi, Kam¹ gibi adlarla anılan şâirler, aynı zamanda müzisyen idiler. Bu şahsiyetlerin bilhassa dinî âyinlerde önemli rolleri görülüyordu. Türklerin İslâmiyeti kabullerinden sonra da Türk müziği hemen hemen aynı özelliklerini korudu. Hatta komşu milletlerin müzikleri üzerinde bile etkili oldu. Türkler müzikî konusunda Arab ve İranlılardan etkilenmemişler, aksine onları ileri derecede etkilemişlerdir. İslâm medeniyeti tesiri altında oluşan “Şark Müsikî-

¹ İlk olarak XIII. y.y.'da kullanılmış olan Şaman sözcüğünün eski Türkler tarafından kullanılmadığını belirtmek gerekir. Eski Türklerde Şaman sözcüğü yerine "Kam" sözcüğü kullanılmıştır. Eski Türklerde dini törenleri yöneten kişiye "Kam" denildiği, eski Çin kaynaklarından anlaşılmaktadır. Altay Türklerinin günümüzde "Şaman" anlamında kullandıkları Kam sözcüğü, araştırmacılara göre en az 5. y.y.'dan bu yana yaşamaktadır. Uygurlarda (8.- 11. y.y.) "Kam" sözcüğünün "din adamı" anlamında değil, büyücü, sihirbaz anlamında kullanıldığı bilinmektedir. Uygurcada Şaman, "hastalıkları gideren, acıları dindiren, çalgınlıkları, saraları yatıştıran, hastalara ilaç yapan kimse" anlamında, "otacı" diye anılmıştır. Çin kaynaklarına göre, Kırgızlarda Şamanın adı Gan'dır. Altaylılar Şamana Kam, kamların yönettikleri törenlere de "kamlama" demişlerdir. Moğolcada Şamanın karşılığı ise Böge'dir. Fakat Orhun Yazıtları'nda ve ele geçen Göktürkçe yazılı metinlerde ne "din adamı" anlamında, ne de "Şaman" anlamında Kam sözcüğüne rastlanmadığı gibi, hiçbir belgede Şamanlıkla ilgili açıklamalara rastlanmadığı söylenebilir.

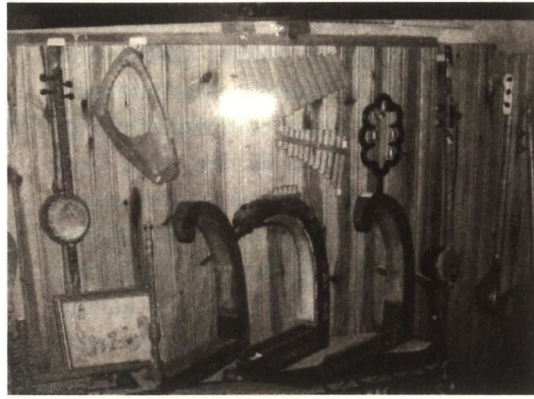
si”nin ölmez eserlerini, en san’atlı ürünlerini hiç kuşku yoktur ki biz Türkler ortaya koymuşuzdur.

Fârâbî (ölümü: 950)’den başlayarak İbn-i Sina (ölümü: 1036) Meragalı Abdülkadir² (ölümü: 1434) gibi Türk nazariyatçıların eserlerini Arapça ve Farsça yazmaları bu yanlış fikirlere sebep olmuştur.

Türklerin İslâm’dan önce bağlı oldukları bazı dinlerde müziğin önemli bir yeri vardı. İslâmiyette de bu san’ata karşı olumsuz bir anlayış yoktu. Hz. Muhammed (s.a.v.), ses mûsikîsine büyük bir önem vermişti. Kur’ân’ın güzel sesle ve bir kurala dayanarak ahenkle okunmasını emre diyordu.

“Tecvid” ve “Kıraat” işte bu rağbetin bir sonucu olarak doğmuştur. Kur’ân’ı birtakım kurallarla okumayı sağlayan bu ilimlerin müzikle yakından ilgileri vardır. İşte bu nedendir ki İslâmiyetin ilk dönemlerinde ve daha sonraki dönemlerde ses mûsikîsine büyük bir rağbet gösterilmiştir.³

Çalgı hakkında ise bir “nass” bulunmadığı (açıklık) için bazı fakîhler çalma ve dinlemeyi “lehi” sayarak men etmeye çalışmışlardır. Buna karşılık bazı fakîhler ve genellikle mutasavvıflar sazlı müziğin bazı insanlar olduğunu kabul etmekte

Çeng ve Rubablar

birlikte, bazıları için hat- ta ibadet telakki edilebi- leceği kanaatine varmışlardır.⁴ Bu cihettendir ki ne çeşit olursa olsun müzik, dinleyenlerin seviyelerine göre helal veya haram olabilir. Mutasavvıfların işte “sema” dedikleri budur. Kendilerine “havâss” denilen muhterem ve saygın kişiler (Bunlar takva ve Tasavvuf hususlarında fazlasıyla ilerlemiş

² MERAGALI ABDÜLKADİR: Türk besteci ve müzik teorisyenidir. 1360 yılında Meragâ’da doğdu. İslâm dünyasının müzik alanında en büyük isimlerinden olan Abdülkadir Meragî (Hâce İbn ül-Gaybi de denir). Sultan Ahmet Celâyir, Timur, Şahruh ve 2. Murat’ın saraylarında yaşamış, dokuz kadar kâr, beste ve semaîsi günümüze kadar gelmiştir. Yüzlerce parçayı bir araya getiren Kenz ül-Elhân (Sesler Hâzinesi) adlı kitabı kaybolmuştur. 1434 yılında Herat’ta vefat etmiştir.

³ Sadeddin Nüzheî Ergun, Türk Müsikîsi Antolojisi, birinci cilt. Dini Eerler s. 7-8. Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Müsikîsi Antolojisi, birinci cild. Dini eserler s. 8.

insanlardır.) Mûsikîyi gönülden ve derin bir vecd ile dinlerler ve bu dinle-
yişleri onların manevî ilerlemelerini güçlendirir. İşte bu anlayıştan dolayı-
dır ki mutasavvıflar müziğe büyük önem vermişler ve tarikat âyinlerinin
özellikle müzik ve şiirle yapılması da bu san'atların tekkelerde fazlasıyla
yayılmalarına yardım etmiştir. Dolayısıyla mutasavvıflar arasında İlâhiler,
na'tlar, tevşîhler besteleyen birçok şahsiyetlerin her asırda yetiştiğini gör-
memiz bundandır.

Saz müziğinin sınırlı olarak bazı tarikât âyinlerinde yer aldığını bili-
yoruz. Bunlar arasında ilk sırada “Mevlevîlik”i gösterebiliriz. **Mevlânâ
Celâleddin** Rumî'nin yüksek şahsiyeti etrafında teşekkül eden bu tarikat
âyini; ney, rebab ve kudûm'ün iştirakiyle yapılmaktaydı. **Mevlânâ'nın** ve
oğlu **Sultan Veled'in**⁵ de rûbab çaldıklarını menakıbnâmelerden ve Sultan
Veled'in şiirlerinden öğrenmekteyiz. Mevlevîler arasında saz ve söz eserle-
ri besteleyen birçok müzikînâsın yetişmesi bu
ilginin tabîî bir sonucu
olarak görülmektedir.⁶

XIII. yy.
mutasavvıflarından
Taptuk Emre'nin⁷ bizzat
“Şeştâ”,
yani altı telli saz çaldığı
“**Vâkıât-ı
Üftâde**” de açıklanmaktadır.
Bektaşîlikte de “Saz”a büyük
bir

kutsiyet verilmiştir. Bununla be-
raber bilâhare “Bâtînî” bir görü-
nüm kazanan bu tarikat mensup-
lan arasında meşhur bir bestekâ-
ra ve eserlerine tesâdüf edilme-
mektedir. Bu durum XIX. yy.'a kadar devam etmiştir.

⁵ **SULTAN VELED:** Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'nin oğludur. Babasının müzikîye verdiği önem sonucu, çağının müzikî ustalarından ders alarak yetişmiş ve Rebap çalmayı öğrenmiştir. Bestekârlık yaptığı da ileri sürülmüş, “Sultan Veled Devri” adı verilen Acem makamındaki peşrev ile üç haneli ve yürük semaî usulü ile bestelenmiş Irak makamındaki saz semâisi ona izafe edilmiştir. Eğer bu doğru ise bu eserler saz müzikimizin en eski örnekleridir. “Şem-i rûhuna cismimi pervâne düşürdüm” güfteli Segah makamındaki İlâhi de Sultan Veled'e isnat edilir.

⁶ A.g.e. s. 8.

⁷ **TAPTUK EMRE:** Mutasavvıf. Yûnus Emre'nin hocası. Taptuk Emre, Horasanlıdır. Cen-
giz baskısı sıralarında Anadolu'ya gelmiştir. 1210-1215 yılları arasında doğduğu sanılmak-
tadır. Hacı Bektaş'ın halifesidir. Hacı Bektaş, Yûnus Emre'yi yetiştirme işini Taptuk Em-
re'ye bırakır. Tarihlerin ‘koyu -aşırı- Batîni’ dediği Taptuklular; Taptuk Emre adlı Türk-
men babasının çevresinde oluşan kitlelerde somutlaşıyorlardı. Taptuk Emre'den itibaren
Anadolu'da bir “Taptuklular” topluluğunun varlığına rastlanır. Taptuk Emre dergâhına
kırk yıl odun taşıyan derviş Yûnus; Taptukluların yetiştirdiği en büyük mutasavvıf olarak
karşımıza çıkmaktadır.

Bir Bektaşî olması ihtimali olan ve XIII. yy.'da yetişen meşhur şâir Yûnus⁸ ise, kesinlikle Bâtînî temâyüllere sahip olmadığı içindir ki, Sünnî tarikat mezhepleri arasında hürmetle anılmış ve sevilmiş, birçok eserleri de bestelenerek tarikat âyinlerinde yer almıştır.

TEKKELERDEKİ UYGULAMALAR

Her tarikatın özel bir “Âyin”i vardı. Edebiyat ve mûsikînin yardımı ile yapılan bu âyinler genellikle o tarikatın “Evrâd”⁹ ile başlardı. Birçok sesin iştirakiyle ve belirlenmiş bir besteyle okunan bu evrâdlar kesin olarak san’atkâr bazı mûsikîşinaslar tarafından bestelenmişti.

Daha sonra yapılan zikirlerde, dervişler zikrederlerken, zâkirler de çeşitli İlâhiler okurlardı. İdare zâkirbaşının elinde idi. Bu görev oldukça zordu. Zâkirbaşı olarak tayin edilebilmek için en az 1000 İlâhinin bestesini sözleriyle beraber hâfızasında bulundurmamak, müziğe ve dinî rakslara vâkif olmak, falsosuz ve oldukça güzel bir sese ve bütün bunlardan başka idare yeteneğine sahip olması şarttı.¹⁰

⁸ YÛNUS EMRE: *Tarihî hayat ve şahsiyeti hakkında pek az şey bildiğimiz Yûnus Emre, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmaya ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde küçük-büyük Türk Beyliklerinin kurulmaya başladığı 13. yy. ortalarından Osmanlı Beyliği'nin filizlenmeye başladığı 14. yy'ın ilk çeyreğinde Orta Anadolu havzasında doğup yaşamış bir Türkmen kocası, şâir bir erendir. Yûnus'un yaşadığı yıllar, Anadolu Türklüğünün Moğol akın ve yağmalarıyla, iç kavga ve çekişmelerle, siyasî otorite zayıflığıyla, dahası kutluk ve kuraklıklarla perişan olduğu yıllardır. 13. yy'm ikinci yansı, sadece siyasî çekişmelerin değil, çeşitli gaynsünni mezhep ve inançların, Batınî ve Mutezili görüşlerin de yoğun bir şekilde yayılmaya başladığı bir zamandır. İşte böyle bir ortamda, Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahî Evrân-ı Velî, Ahmed Fakih gibi ilim ve irfan kutuplarıyla birlikte Yûnus Emre, Allah sevgisini, aşk ve güzel ahlakla ilgili düşüncelerini, her türlü batıl inanca karşı, gerçek İslâm Tasavvufunu işleyerek Türk-İslâm birliğinin oluşmasında önemli vazifeler yapmıştır. Yûnus Emre, H. 648 (M. 1240-1) yılında doğmuş, 82 yıllık bir dünya hayatından sonra H. 720 (M. 1320-1) yılında Hakk'a yürümüştür. Doğduğu yer konusundaki tartışmalar Eskişehir'in Mihaliççik ilçesine bağlı Sarıköy ile Karaman üzerinde yoğunlaşmaktadır. Menakibnâmelerle şiirlerinden çıkarılan bilgilere göre Babalılardan Taptuk Emre'nin dervişidir. Hacı Bektaş-ı Velî ile ilgisi Velâyetname'den kaynaklanmaktadır. Yine şiirlerinden Tasavvuf yolunu seçtiği, iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır.*

⁹ EVRÂD: *îtiyad, alışkanlık hâlinde nâfile olarak devamlı yapılan ibadet, tesbîh ve duâlara vird (çoğulu evrâd) denilir. İmâm-ı Gazzâlî; "Ditâ, zikir, Kur'ân-ı kerîm okuma ve tefekkür (mahlûklardaki ve kendi bedenindeki ince san'atları, düzenleri, birbirine bağlılıklarını düşünerek, Allah'ın büyüklüğünü anlaması, insanın günahlarını hatırlayıp, bunlara tövbe etmesi lâzım geldiğini ibadetlerini ve tâatlerini düşünerek bunlara şükretmesi gerektiğini hatırlama getirmesi), sabah namazından sonra, âhret yolcusu kulun virdi olmalıdır." demiştir. Yine İmâm-ı Gazzâlî; "Okunmalarında fazilet olduğu bildirilen bâzı âyet-i kerîmeleri vird edinip, okumak da müstehabtır. Fâtihâ, Ayete'l-Kürsî ve Bakara süresinin son iki âyeti (Âmener-Resûlî) bunlardandır." demiştir.*

¹⁰ *Rivayet olunur ki; III. Ahmed devrinde Kanbur Hâfız adıyla tanınan bir zâkirin 3000 İlahiden fazla bilmediği halde, sesinin güzelliği ile Edirnekapısı civarındaki Nureddin-i Cerrahî tekkesinin zâkirbaşılığına tayin olması tekkelerde dedikodulara sebep olmuş ve - "Ne günlere kaldık, Kanbur Hafız 3000 İlahi bilmekle zâkirbaşı oldu " diye alay edilmiştir. (Rauf Yekta Bey, İstanbul Müsiki Konservatuvan Tasnif Hey'eti Reisi)*

Zâkirbaşı, okuyacağı İlahi güftelerini de göz önünde bulundurmak zorundaydı. Örnek olarak; Muharrem ve Safer aylarında okunacak İlahilerden bir kısmı İmam Hüseyin'in şehâdetini temsil eden mersiyelerden seçilirdi. Rebiü'levvel ve Rebiü'lâhir aylarında genellikle Hz. Peygamberin övülmesini içeren İlahiler seçilirdi. Cemaziyelevvel ve Cemaziyelahir aylarında daha çok günahlardan tövbe ve istiğfarı ihtiva eden İlahiler okunurdu. Recep, Şaban aylarında ise "Regaîb" ve "Miraç" gecelerinin kutlandığına dair olan İlahilere önem verilirdi. Her ayın özelliğine göre okunacak İlahiler mevcuttu.

Zâkirbaşının dikkat edeceği hususlardan biri de "İlahi" mevzûsunun zikre tatbiki idi. "Kelime-i Tevhîd", "İsm-i Celâl", "Devrân" gibi zikirlerde içerik itibariyle uygun olan İlahiler okunurdu. Bu İlahiler arasında "Vahdet-i Vücûd"¹¹u açıklayan parçalar, epeyce bir yekûn tutardı. Aslında genellikle bestekâr olan zâkirbaşılar, İslâmî kültüre sahip kişilerdi. Elllerinde bulunan bir şiiri ulu orta bestelemeylerdi. O İlahi güftesinin konusunu, veznini gözönünde bulundururlar, hangi tür zikre daha uygun geleceğini ve hangi makama uygun olacağını tâyin ederek beste yaparlardı.^{11 12}

Tarikat âyinleri çeşitli şekillerde yapılırdı. Bazıları ayakta zikrederlerdi. Bu tür zikirler yarıya kadar eğilip kalkmak, dik dururken belirli âhenk-

¹¹ VAHDET-İ VÜCÛD: *Lâ mevcûde illa hû* (Ondan başka mevcûd yoktur.) diyerek varlığın ancak Allah'a mahsûs olduğunu esas alan ve mahlûkatın varlığını kabul etmeyen bir Tasavvuf ekolüdür. Ekolün kurucusu Muhyiddin-i Arabî hazretleridir. Sadeddin Konvevi hazretlerinin dışında bu yola giren büyük zatlara rastlanmaz. Muhyiddin-i Arabî hazretlerinin bazı görüşleri kendisinden sonra gelen Tasavvuf ehline benimsenmiş olmakla birlikte bu yol, diğer tarikatlar gibi, büyük kitlelerin tâbi olduğu bir meşrep halini almamıştır. Vahdet-i vücûd meşrebinde Allah namına mahlûkat inkâr edilirken, materyalistler ve tabiatçıları bu meşrebi o büyük velinin anlayışına taban tabana zıt bir yola çekerek, tabiat namına Allah'ı inkâr yoluna girmişlerdir. İşte vahdet-i vücûd meşrebindeki bir velî, "istiğrak" dediğimiz manevî sarhoşluk hâline girdiğinde varlığı sadece vacip varlığa hasreder, mümkünin varlığını inkâr eder. "*Lâ mevcûde illâ hû*" yani "Ondan başka varlık yoktur." der. Bu sözün cezbe hâlinde, mânevî sarhoşluk hâlinde söylendiği açıktır. Zira ondan başka varlık olmasa, bu sözün de söylenememesi gerekirdi. Ama bu sözü söyleyen zât o anda bunu da düşünecek halde değildir. İstiğrak halinin bir gölgesi günlük hayatımızda da bazen kendini gösterir. İlmî bir eseri okuyan insan kendini mânâyâ kaptırdı mı, artık kelimeleri bir bakıma görmez olur. Onları hatırlamaz, onlarla meşgul olmaz. O her şeyiyle ilme dalmış, onda gark olmuştur. O anda kitabı unuttuğu gibi, onu tutan parmaklarını, ona bakan gözlerini de unutmuştur. Vahdetü'l vücûd için, Mesnevî-i Nuriyye'de "Tevhîdde istiğraktır ve nazara sığmayan bir tevhîd zevkidir." buyrulurken bu meşrebin akıl ile izah edilemeyeceğine dikkat çekilir. Alaaddin Başar (Prof. Dr.)

¹² Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Müsikisi Antolojisi .birinci cild. Dini Eserler s. 10.

lerle zıplamak yahut da sağa sola dönmek suretiyle yapılırdı. Bir kurala bağlı olan bu zikirle “Kıyam Zikri” denilirdi.

KIYAM ZİKİRİ: Adından anlaşılacağı üzere ayakta yapılan zikir anlamına gelir. Rufaîler “Erkân zikri”ne oturarak başlarlar ve belli esmâlarda “Zikr-i kıyamî” olarak devam ettirirler. Tabii bu ayağa kalkmanın da her tarikata bağlı özdeşleşmiş bir usûlü olacaktır. Misâl olarak bazı tarikatlarda kuudî iken bazen

zikri yöneten kişi birden ayağa kalkar ve herkes aynı anda ayağa kalkarak zikri öyle devam ettirirler. Fakat bu tutum Rufaîyye Meşayih tarafından kabul görmeyip belli kurallar getirilmiştir. Bunlardan en önemlisi Kıyam zikrine kalkabilmek için sohbet esnasında Şeyh Efendi veya Makam sahibi zevattan birinin zikri yönetmesi gerekir. Burdaki kasıt zikri yönetecek kişinin en az “Nefs-i Mülhimme”¹³ makamından birisi olmasıdır. Aksi takdirde bu zevâtan hiç kimse yok ise zikir “Kuudî” olarak yani oturarak devam ettirilir. Kıyam zikrinde eller namazdaki gibi bağlanır ve fazla bükülmeden ve dizler kırılmadan sağa sola veya öne arkaya olmak üzere zikir âhenkli bir biçimde ilerler... Tıpkı rüzgârın etkisiyle sallanan başaklar gibi.¹⁴Bir de el ele veya kol kola tutuşmak sure-

¹³ MÜLHİMME NEFS: İlham alan nefis demektir. İlham ise Allah tarafından kalbe gelen mânâ, sezgi, doğuş demektir. Tasavvuf ehline göre Mülhimme Nefs'in sıfatları; ilim, doğruluk, tevazu, gayret, cömertlik, sabır ve şükür'dür. Bu sıfatları her kim toplamış ise, mülhimme nefis basamağına yükselen benlik, ihsan ve yardım almaya hak kazanarak ilham almaya başlar. Bakara 2/216: "... Allah bilir siz bilmezsiniz— " ayetinin de belirttiği gibi neyin kötü, neyin de iyi yani takva olduğunu, Cenâb-ı Hakk kullarına ilham ile hissettirmektedir. Yüce Yaratıcı, nefsin iyiliğe yönelmesinden sonra ilhamı da melekleri vasıtasıyla yapmaktadır. Fussilet 41/30-31: "Muhakkak ki (Rabbimiz Allah'tır) deyip, sonra doğrulukta devam edenler üzerine melekler sürekli inerek şöyle derler: Korkmayın, üzülmeyin de size vaat olunan cennete sevinin. Biz sizin hem dünyada ve hem de ahirette dostlarınızı— " Böylece kulun, ilham almak suretiyle imanı ve ilmi yavaş yavaş artar ve iyi özellik ve sıfatlarla donanmaya başlar. İçten alman bilgi, kulaktan duymaktan daha sıhhatlidir. Peygamber Efendimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: " Fetvâcılar sana fetvâ verselerde, sen bir de kalbine danış. " Cenâbı Hakk bu nefse erişenlere ilim ihsan etmiştir. Bu merteye mü'minlerden âlim olanların nefsidir. Mülhimme Nefs sahiplerinde ilim ve doğruluk gibi özellikler olmakla beraber; amellerinde ve ibadetlerinde ihlâs yani içten gelen bir sevgi ve bağlılık tam teşekkül etmemiştir. Bu bakımdan bu merteye; ayakların kaydığı yerdir, geri dönerek Levvâme Nefse de düşebilir. Azab ve kurtuluşun tam sınırında yer almıştır.

¹⁴ Abdullah Sakizade “İslâm ve Tasavvuf.org”

tiyle ve bir halka oluşturarak yapılan zikirler vardı. Sağ ayağını fazlaca ileri, sol ayağını biraz geri tutmak ve bu hareketle devamlı olarak dönmek şeklinde yapılırdı. Buna “Devrân” derlerdi.

DEVRÂN ZİKİRİ: Devrân zikri de dönerek yapılan zikir anlamına gelir. Halvetîyye'nin tüm şubeleri, Kâdirîyye, Bedevîyye gibi tarikatlerde bu usûl vardır. Halvetîyye'nin şubelerinde derviş bir eli ile yanındakinin belini, diğeri ile de diğeri yanındakinin omuzunu tutar ve iç içe halka oluşturarak zikir ederler. Kâdirîlerde ise el ele tutuşma veya kol kola girme söz konusudur. Yine zikir döne döne yapılır. Bazen Rûfâî ve Kâdirî zikirlerinde ortaya Mevlevî kıyafetiyle bir derviş girer ve zikir esnasında semâ eder böylece zikre daha farklı bir âhenk katılır. Yine Kadiri dervişleri ve Rûfai dervişleri de halakayı coşturmak ve motive etmek için Serzâkir'in (zakir başı) emriyle ortaya girip belli âyetleri okuduktan sonra Şeyhi tarafına dönüp baş keser ve halkayı coşturmaya koyulur. Derviş dönmeye başlamadan Serzâkir Âyet-i Kur'aniyye'den:

وَاللّٰهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوْا فَوَجْهُ
اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَّاسِعٌ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

“Ve lillahil meşriku vel mağribü fe eynema tüvellu fe semme vechüllah, innallahe vasiun âlim: Doğu da Allah'ındır, batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (Zât'ı) oradadır. Şüphesiz Allah'(m rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.” (Bakara 2/115) ayetini okur.¹⁵

Tarikat'ın temel rükünlerinden olan zikir usûlü ve icra şekli her tarikata, her bölgeye hatta aynı tarikatın farklı şubelerinde bile farklılık arz edebilir. Yalnız şu var ki genel itibariyle aynı çizgidedir. Cehri zikir usûlü ile sülûk eden tarikatlerde “Darb-ı Esmâ”, “Zikr-i Erre”, “Zikr-i Aşikarî” isimleri ile anılan ve boğazdan çıkan gür bir sesle Cenâb-ı Hakk'ı zikir söz konusudur. Bununla birlikte Cehri yolların erkân zikirleri bazı tarikatlerle özdeşleşmiştir. Misâl olarak Semâ deyince akla Mevlevîler gelir, halbuki semâ diğeri cehri tarikatlarda da mevcuttur. Yine Devrân zikri deyince Kâdirîler gelir, bu yine Bedevîyye ve Halvetîyye'nin tüm şubelerinde görülür. Kıyam zikri ise; Rûfâiler, Sadîler, Şazelîler ve Desûkîlerde gözükrken

¹⁵ Abdullah Sakizade “İslâm ve Tasavvuf.org”

adetâ Rufâilik ile özdeşleşmiştir...Tabiî yine buradaki en temel sebep, ilk tarikatlar olmaları ve Anadolu'daki yayılmaları ile ilgilidir kanaatindeyiz.¹⁶

Oturdukları yerde zikredenlerde vardı. Bu tür zikirler diz çökerek zıplamak, başı da sağa sola çevirmek suretiyle yapılırdı. Diz kapaklan yerde olduğu halde oturup kalkmak şeklinde yapılan zikirler de vardı. Önce ağır ritimlerle başlayan bu zikirler, gittikçe hızlanır ve sonra da en kıvrak nağmeli ve süratli ritimlerden oluşurdu. İlâhiler okunurdu.

Mevlevî “Semâ”ı da çok çalışma isteyen bir zikir türüydü. Ayaklarını bir çiviye geçirerek aylarca meşkerlerdi¹⁷. Fakat akıcı ve âhenkli bir edâ ile dönebilmek hem yetenek hem de uzun bir çalışmanın ürünü olurdu.

Bu raksları İslâm dini, eğlence ve “lehiv” mahiyetinde olmadığı için yasaklamamıştı. Fakat bu konuda mutasavvıflar yine de fıkıhçılar ve ayrılıkları yok arasında bazı fikir ayrılıkları yok değildir.

Câmilerde özellikle ses mûsikîsine çok önem verilmiştir. Duâ anlamı taşıyan bu mûsikî İslâmiyetin ilk dönemlerinden başlayıp doğal olarak gelişmesini sürdürerek Türk kültürü içerisinde büyük bir gelişme göstermiştir.

¹⁶ Abdullah Sakîzâde “İslâm ve Tasavvuf.org”

¹⁷ Bu ifadeden kastımız ayağına çivi çakmak gibi algılanmamalıdır. Ayak başparmağı atasına yere çakılmış bir çiviye alarak ve dengesini sağlayarak semâ’ meşki yapmak kastedilmiştir.